

Ігор Гирич

доктор історичних наук,
завідувач відділу джерелознавства нової історії України,
Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.Грушевського НАН України
(Київ, Україна), ihor_hurych@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-5620>

АНАСТАСІЯ ГОРЬКОВА

кандидатка історичних наук,
учена секретарка,
Центр пам'ятокознавства НАН України і УТОШК
(Київ, Україна), Anas7asik@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7306-4000>

КИЇВСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ (1917–1924 рр.) ЯК БАГАТОПРОФІЛЬНА ПЛАТФОРМА СПІВПРАЦІ ГУМАНІТАРІЇВ-НАУКОВЦІВ КИЄВА

Анотація. Мета дослідження. На основі аналізу широкого кола архівних джерел та опублікованих матеріалів висвітлити передумови становлення й основні етапи діяльності Київського археологічного інституту, розкрити його роль як багатопрофільної платформи співпраці гуманітаріїв-науковців Києва, виявити внесок викладачів і студентів інституції в історичну та археологічну науку, пам'яткоохоронну, архівну справу, музеє-, мистецтвознавство тощо. **Методологічні засади дослідження** ґрунтуються на принципах історизму, наукової об'єктивності та системності, діалектичному підході до історичних явищ. Відповідно до поставленої мети й завдань було використано сукупність загальнонаукових, міждисциплінарних та спеціальних методів дослідження. **Наукова новизна** полягає в тому, що у статті комплексно досліджено процес формування і становлення КАІ в період із 1917 по 1924 рр. На основі аналізу архівних джерел та опублікованих матеріалів виявлено маловивчені аспекти розвитку й діяльності інституції, переосмислено їх із позицій сучасності. Узагальнено розмаїття форм і напрямів діяльності установи в комплексі заходів із вивчення, охорони та популяризації пам'яток. Здійснено аналіз здобутків викладачів і випускників КАІ. Виявлено взаємозв'язок вищої школи, наукових установ досліджуваного періоду з Київським археологічним інститутом. **У висновках** зазначено, що КАІ став науково-освітньою установою та координаційно-дослідним центром, платформою співпраці гуманітаріїв-науковців, тут потужний розвиток отримали спеціальні історичні дисципліни. Висвітлено роль КАІ як наукового форуму, де постало українське мистецтвознавство, розвивались архівістика, археологія та документалістська школа В.Антоновича. Наголошено, що саме історія мистецтва й мистецтвознавство поряд з архівно-книгознавчим спектром дослідів були головним напрямом наукової діяльності установи. Інститут став одним із провідних центрів, де склалася історико-порівняльна концепція давньоукраїнської культурової архітектури І.Моргілевського, а також осередком дослідження киевознавчих питань історії мистецтва. Простежено зв'язок КАІ з концепціями М.Грушевського та його школою, із представниками київського Українського наукового товариства. Зазначено, що результатом діяльності інституції стало формування нової плеяди фахівців, професійних археологів, істориків, архівістів, мистецтвознавців.

Ключові слова: Київський археологічний інститут, гуманітарії, історичні дисципліни, професорсько-викладацький склад, студентство.

У 1920-х рр. існувала певна мода на абрєвіатури. Про це дотепно писав у своєму щоденнику С.Єфремов, згадуючи, як колишній Університет св. Володимира спершу став КІНО, а згодом – ВІНО. Київський археологічний інститут (КАІ, КАІН) також мав оригінальне скорочення – його називали КАІНОм¹. У червні 1920 р., коли Наркомат народної освіти УСРР, провадячи чергову реформу вищої школи, хотів об'єднати всі приватні й державні освітні заклади під одним дахом, КАІН був на волосині від закриття. Улітку того року шляхом об'єднання історико-філологічного й фізико-математичного факультетів Університету св. Володимира, Українського державного університету, Київських вищих жіночих курсів, учительського, Фребелівського, географічного інститутів і тимчасових педагогічних курсів було утворено Київський інститут народної освіти. До 1924 р. він мав назву Вищий інститут народної освіти ім. М.Драгоманова. Тоді, у 1920 р., археологічний інститут від закриття врятував його ректор – знаний історик мистецтва Ф.Шміт², приєднавши його як допоміжну установу до катедри мистецтвознавства ВУАН і перетворивши КАІН фактично з освітньої на академічну інституцію.

З історії КАІН, або як сьогодні звично скорочують – КАІ, існує вже доволі солідна література. Докладністю й теоретичним обґрунтуванням відзначаються праці І.Матяш³, котра, попри те, що її дослідження стосувалися лише архівознавчого компоненту діяльності установи, зачепила також проблеми загального характеру, розглянувши структуру інституту впродовж усього періоду існування, зазначила напрями спеціалізації, запропонувала періодизацію діяльності, простудіювала зміст викладових предметів, професорсько-викладацький склад і випускників. Інформацію про КАІ викладено на сторінках видань, присвячених діяльності відомих дослідників, істориків, діячів пам'яткоохоронного руху⁴. Предметом уваги фахівців стала доля окремих осіб, пов'язаних з археологічним інститутом, а також деякі проблеми його існування⁵.

¹ Полонська-Василенко Н. Спогади. – К., 2011. – С.331.

² Там само. – С.323.

³ Матяш І.Б. Перший український осередок фахової підготовки архівістів // Київська старовина. – 1998. – №6; *Її ж.* Джерельна база історії архівної освіти (Київський археологічний інститут) // Спеціальні галузі історичної науки: Зб. на пошану М.Я.Варшавчика. – К., 1999 (серія «Історія архівної справи: спогади, дослідження, джерела», вип.2); *Її ж.* Архівна наука і освіта в Україні 1917-го – 1930-х рр.: Автореф. дис. ... д-ра іст. наук. – К., 2001; *Її ж.* Архівна наука і освіта в Україні 1920-1930-х рр. – К., 2000.

⁴ Див.: Ульяновський В.І. Наталя Дмитрівна Полонська-Василенко-Моргун: Сторінками життєпису // Полонська-Василенко Н.Д. Історія України. – Т.1: До середини XVII ст. – К., 1995; Нестуля О.О. Понад усе ставив істину (Ф.І.Шміт) // Репресоване краєзнавство (20–30-ті рр.). – К.; Хмельницький, 1991; Спаська Є.Ю. Спогади про мого найсудовішого вчителя Данила Щербаківського // Наука і культура: Україна: Щорічник. – Вип.24. – К., 1990; Щербань Т.О. Мистецтвознавіц Українського наукового товариства та їхній внесок у науку, освіту, культуру // Вісник Національної академії наук України. – Вип.11. – К., 2009.

⁵ Гомоляко А. Роль В.Ю.Данилевича у створенні та діяльності Археологічного інституту в Києві // Література та культура Полісся. – Вип.65. – Ніжин, 2011; Юркова О. Митрофан Довнар-Запольський та Донський археологічний інститут: точка перетину // Архіви України. – 2009. – №5(265); Ставицька А. Київський археологічний інститут як навчально-наукова корпорація // Археологія і давня історія України: Зб. наук. пр. – Вип.9. – К., 2012; Константиnescу Л. Традиційна археографія в курсах Київського археологічного інституту (Інформативне повідомлення) // Матеріали ювілейної конференції, присвяченої 150-річчю

Існує досить розлого джерельна база для дослідження діяльності Київського археологічного інституту. Це – різноманітні за характером і змістом матеріали Центрального державного історичного архіву України (м. Київ; ф.262, 707, 1235), Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (ф.166, 3806, 2457, 3689), Державного архіву Київської області (ф.1187). Проте найбільш вагомим для нашого дослідження став ф.ХХІХ Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського, де відображено всі етапи організації КАІ. Зокрема багато інформації про інституцію зберігається у матеріалах професора В.Данилевича та генеалoga В.Модзалевського. Джерела систематизуються за такими групами: 1) матеріали, що розкривають зміст діяльності інституту; 2) довідкові документи; 3) особові справи слухачів; 4) статистичні матеріали; 5) епістолярна спадщина.

Спеціальної фахової освіти з допоміжних історичних дисциплін класичні університети Російської імперії не давали. Археологічний інститут не був місцем, де готували археологів (відповідні предмети становили невеликий сегмент, якихось 20% із загального масиву викладів історичного спрямування). У поняття «археологія» тоді вкладалися всі мистецькі дисципліни матеріальної культури: старе образотворче мистецтво й архітектура, письмова культура та рукописно-архівна спадщина, бібліотечно-книжкова минувщина, старовинний побут, етнографічно-фольклорний пласт культури. Крім того, археологією вважалися за сучасним розподілом такі допоміжні історичні дисципліни, як нумізматика, епіграфіка, сфрагістика, історична географія, історична міська топографія, картознавство тощо. Галуззю археології вважалися й охорона та реставрація пам'яток архітектури, історії та культури. І, безперечно, сама археологія була частиною дореволюційної археологічної науки. У такому комплексному розумінні знання про минуле цивілізації академічну науку цікавило лише частково. Історія, філологія та філософія вивчалися в курсах історико-філологічних факультетів університетів, але тільки як подієва історія, котра спирається на джерельну базу: літературні пам'ятки, архівні документи.

Археологів серед професійних істориків – університетських професорів – було дуже мало. Це не віталoся й не заохочувалося, а було аматорським бажанням окремих ентузіастів. В Україні ледь не першим таким став В.Антонович. Більшість з археологів не представляли університетів, а були викладачами гімназій (як Л.Добровольський), законовчителями (тобто викладачами Закону Божого, як, приміром, Є.Сіцінський), викладачами духовних академій (як П.Лашкар'ов), музейними працівниками (як М.Біляшівський, Д.Щербаківський, В.Хвойка).

Натомість обшир усіх деталей минулого, що складають матеріальну базу історичної науки, вивчали археологічні товариства, і передусім Московське імператорське археологічне товариство, яке було дітищем

Київської археографічної комісії (Київ, Седнів, 18–21 жовтня 1993 р.). – Вип.30: Проблеми едиційної та камеральної археографії: історія, теорія, методика. – К., 1997.

ентузіастів-меценатів – родини князів Уварових: Олексія (1825–1884 рр.) й Параскеви (1840–1924 рр.). Обидва мали українське походження. О.Уваров доводився онуком гетьманові К.Розумовському, а П.Уварова мала маєток у с. Терни Лебединського повіту Харківської губернії. Звісно, це була російська знать, що мала централістські погляди. Але саме завдяки ним у Росії почали проводитися археологічні з'їзди, які, власне, і стали поштовхом для розвитку археології та інших історичних спеціальних дисциплін. Перший такий з'їзд відбувся 1867 р. Для України помітними стали третій і дев'ятий форуми, що прийшли в Києві 1874 та 1899 рр. На III з'їзді всеросійське визнання здобула археологічна і джерелознавча діяльність В.Антоновича, на IX – львівському НТШ і М.Грушевському не вдалося вивести українську науку на публічний форум, але знову позитивне враження справили досягнення історичної школи В.Антоновича та Київського міського музею під керівництвом М.Біляшівського, а також відкриття В.Хвойкою пам'яток трипільської культури. Різноманітність археологічних зацікавлень київських з'їздів була надзвичайною: від досліджень князівської архітектури й розкопок киеворуських церков до співів кобзаря Остапа Вересая. Усе це вважалося предметом археологічних студій.

Із 1859 до 1919 рр. у Петербурзі під патронатом Академії наук діяла Імператорська археологічна комісія, яка спеціалізувалася головним чином на відповідних дослідженнях, провадила розкопки. Також вона займалася охороною й реставрацією пам'яток архітектури. У 1877 р. в Петербурзі, а в 1907 р. – у Москві почали функціонувати археологічні інститути, чії статuti намагалася використати київська наукова громадськість для відкриття відповідної інституції у «третій російській столиці».

На території України таких установ не було. Тож якщо поставала потреба в якихось діях, пов'язаних із дослідженням матеріальних пам'яток минулого, доводилося звертатися до столичних археологічних інституцій у Петербург або Москву. Із регіональних наукових сил цими питаннями на рівні приватної ініціативи займалася професура місцевих університетів у Харкові, Києві та Одесі. Власне від 1899 р. в Києві постав інтерес створити свій відповідник археологічного товариства. Проте у централістичній і великодержавній монархії утворювати товариства мав право лише самодержець, і всі вони могли бути: а) імператорськими; б) російськими. На місцях не допускалося жодної «самодіяльності». Затверджувалися товариства лише тоді, коли на чолі стояв очільник краю – генерал-губернатор, а в керівництві були представники імператорського двору. До того ж Київ перебував під підозрою як «розсадник українофільства». Діяв циркуляр 1876 р. про заборону української мови. Кияни могли бути, і були членами столичних археологічних товариств, але не мали права заснувати щось своє, альтернативне.

Ситуація поліпшилася з революцією 1905–1907 рр. Було скасовано Емський указ. У 1909 р. група ініціативних професорів Університету св. Володимира та Київської духовної академії виступили з пропозицією перед центральним урядом про утворення в Києві археологічного інституту як водночас наукової й освітньої установи. Це був крок загальнокультурного

значення, адже пропонувалося заснувати вчену архівну комісію (в 1910-х рр. вони виникли в усіх історичних губернських центрах: Харкові, Катеринославі, Чернігові, Полтаві, Києві). Одночасно в 1910 р. постало Київське товариство охорони пам'яток старовини й мистецтва⁶.

Із 1872 р. при Київській духовній академії діяв церковно-археологічний музей, незмінним директором якого був М.Петров. У 1899 р. з'явився міський музей під керівництвом М.Біляшівського. У цих музеях збільшувалися колекції археології, малярства, ужиткового мистецтва, натомість фахівців не додавалося. Фактично штат складався з кількох одиниць: директора й керівників відділів. Професійних мистецтвознавців у столичному Києві практично не було. Передусім такими можна вважати єдиного професора мистецтва Г.Павлуцького в Університеті св. Володимира (на всю Росію це був тільки шостий доктор наук з історії мистецтва). Мистецтвознавчу ділянку знань самотужки освоювали колишні випускники історико-філологічного факультету Київського університету Ф.Ернст і Д.Щербаківський. Такі відомі фахівці з українського мистецтва, як М.Макаренко, Г.Лукомський, К.Широцький працювали в Петербурзі. Київ гостро потребував мистецтво- та книгознавців, археографів, археологів, бібліографів тощо. У ті часи їх міг готувати лише археологічний інститут.

Усі ці явища й установи варто розглядати як взаємопов'язані. Тим більше, що ініціативною групою виступали практично ті самі люди – професори Університету св. Володимира: декан історико-філологічного факультету М.Бубнов, історик права приват-доцент М.Василенко, історик церкви С.Голубев, історик та археолог В.Данилевич, історик економіки М.Довнар-Запольський, історик мистецтва Г.Павлуцький, а також професори Київської духовно академії: історик церкви й археолог В.Завітневич, музейник та історик літератури М.Петров. Вони ініціювали створення першого приватного інституту в Києві з підготовки професійних археологів, архівістів, мистецтвознавців, музейників (листопад 1909 р.).

Проект організації археологічного інституту було реалізовано після падіння царату. 27 жовтня 1917 р. утворено дійсну раду інституту. На посаду ректора обрано професора М.Довнара-Запольського, ученого секретаря – приват-доцента Н.Полонську, скарбника – Л.Добровольського. Почесними членами стали О.Соболевський, П.Веселовський, граф П.Уваров, князь В.Щербатов, Д.Багалій, дійсними членами – М.Богословський, А.Лобода, А.Синявський, Ю.Сіцінський, В.Данилевич.

Археологічний інститут, попри назву, не можна вважати звичайним вищим навчальним закладом. В університетах дореволюційної Росії студії тривали чотири роки, в інституті – три. Більшість слухачів навчалися тут паралельно. Приміром, С.Шамрай із 1919 по 1923 рр. був студентом Київського університету, згодом ІНО та одночасно – КАІ. Отже це був радше заклад, який давав спеціальну освіту, але не наділяв привілеєм вищої.

⁶ Гирич І. Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (1910–1919) та його діячі // Українська художня культура: історія та сучасні проблеми. – К., 2012. – С.11–30.

Можна вважати археологічний інститут у Києві своєрідною установою з підвищення кваліфікації кадрів історичної науки. Такий заклад міг функціонувати лише в перехідну добу, коли ще не було «закручено гайки» політичної диктатури й цензури, дозволялася приватна ініціатива, існувало неуспішне господарство, тоталітарна держава не відбила бажання проявляти особистий почин та справжній, а не удаваний «комуністичний», ентузіазм. Як відзначала викладачка й учена секретарка КАІ Н.Полонська-Василенко:

«Це була оригінальна установа: утримання професори не мали, прав офіційно слухачі не діставали; проте посвідки про приналежність до інституту бралися під увагу в мешканневих відділах і сприяли збереженню прав на житлоплощу. В інституті читали найкращі наукові сили, фахівці, читали вільно, не зв'язані марксистськими канонами, читали дисципліни, яким не було місця в тодішніх вузах: нумізматику, сфрагістику, палеографію, археологію, історію та теорію мистецтва. На етнографічному відділі широко викладалося українознавство... Слухачів було завжди багато, і значна частина наукових співробітників ВУАН молодшої генерації пройшла через цей інститут»⁷.

Професура й викладачі одержували суто символічну платню. Їм доводилося паралельно викладати в кількох інститутах і трудових школах, щоб забезпечити себе елементарними засобами фізичного виживання. В інституті нового типу могли навчатися як чоловіки, так і жінки. До 1917 р. існувала роздільна освіта. Жінки не мали права студіювати в університетах, для них існували спеціальні вищі жіночі курси. В інституті викладали учениця В.Хвойки – В.Козловська, а також Н.Полонська-Василенко, К.Мельник-Антонович, музейниця й археологиня Н.Геппенер-Лінка, мистецтвознавиця П.Кульженко-Гудалова, музейниця з Ніжина Є.Спаська, Н.Венгржиновська, дослідниці традиційного народного мистецтва М.Новицька та Н.Коцюбинська. Навчалися близько сотні студентів щороку. Далеко не всі, до половини, проходили повний курс. Серед тих, хто закінчив науку, були Л.Дінцес, В.Волошин, С.Шамрай, І.Губаржевський, Й.Ольшанський та ін.

Археологічний інститут за обсягом наукових дисциплін нагадував своєрідний університет культури. З іншого боку, він виконував функцію підготовки кадрів для наукової роботи. ВУАН лише «спиналася на ноги», не всюди існували аспірантури для написання й захисту промоційних праць, і таку науково-освітню функцію виконували викладачі, котрі готували не стільки звичайних учителів середніх навчальних закладів, як традиційні ІНО, скільки науковців для роботи в академії. Тому одночасно КАІ був і науковим закладом, співробітники якого за старою дореволюційною традицією мали різні ступені свого наукового членства: почесні, дійсні та члени-співробітники.

⁷ Полонська-Василенко Н. Спогади. – С.323.

Ступінь членства залежав від того, захистила людина наукову працю чи ні. І саме захист був кінцевою метою студента. Єдина відмінність від традиційного університету, – він це мав виконати не за чотири, а за три роки.

З листопада 1918 р. Київський археологічний інститут було відкрито. 5 листопада почалася підготовка студентів на двох відділах: археологічному та археографічному. Обов'язковими предметами для обох відділів стали історія України, історія Гетьманщини, історія українського мистецтва, історія промисловості й торгівлі Давньої Русі, історія зовнішнього побуту України та Росії, історична географія, художні пам'ятки Києва, нумізматики, грецька епіграфіка. За чотири місяці виокремлено мистецтвознавчий, етнографічний відділи.

Усього нараховувалося 22 базових дисципліни, 14 з яких розкривають зміст навчального плану на археологічному відділі 1918–1920 навч. років: первісна археологія, побутова археологія, історична етнографія, доісторична антропологія, історична географія й топографія старовинних міст, християнська археологія, латинська та слов'янська палеографія, сфрагістика, геральдика, нумізматики, метрологія і хронологія, геологія й палеонтологія, спецкурси з археології. До професорсько-викладацького складу КАІ входили М.Довнар-Запольський, І.Каманін, А.Кримський, Г.Павлуцький, Н.Полонська-Василенко, П.Тутківський (радіше не як геолог, а історичний географ), Д.Щербаківський⁸, В.Модзалевський. При інституті було створено кабінет мистецтв, музей старожитностей і бібліотеку, заплановано власне видавництво.

Робота над розвитком КАІ особливо активно тривала з 1918–1919 навч. року. У цей час інститут нараховував приблизно 90 студентів⁹. Для першого курсу існувала лекційна система, на другому – проводилися додатково семінарські заняття. Відбувалася підготовка не тільки фахівців з археології, але й майбутніх кваліфікованих співробітників пам'яткоохоронних установ і музеїв. Запроваджувалися нові дисципліни: 1) музеєлогія (В.Данилевич); 2) «переховування» пам'яток старовини (В.Данилевич, В.Козловська); 3) історія фальшування старовинних речей (М.Макаренко, В.Данилевич); 4) музейна каталогізація. Для слухачів була обов'язковою практика роботи у фондах музеїв, із матеріалами архівів, бібліотечними каталогами, а також літня практика з археології. При кафедрі мистецтвознавства УАН створено екскурсійний відділ, а викладачі курсу плідно співпрацювали зі Всеукраїнським комітетом охорони пам'яток мистецтва і старовини (ВУКОПМІС), який ініціював проведення першої державної реєстрації цих пам'яток, а також видання декрету про націоналізацію історичних і художніх цінностей. Студенти другого року навчання брали участь в експедиціях та обстеженнях пам'яток, археологічних розкопках і ремонтно-реставраційних роботах на архітектурних спорудах, що їх організовував комітет, зокрема ремонт Андріївської

⁸ Спаська С.Ю. Спогади про мого найсуворішого вчителя Данила Щербаківського. – С.272–286.

⁹ Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (далі – ІР НБУ). – Ф.46. – №708. – Арк.31.

церкви, Михайлівського та Софійського соборів. Важливим напрямом діяльності стало обстеження покинутих садиб, монастирів і церков із метою виявлення й подальшої охорони культурних цінностей. Археологічною практикою студентів, що проходила в Києві у квітні – липні 1919 р., керували члени ВУКОПМІС. Більшість із них входили до професорсько-викладацького складу КАІ: Д.Багалій, М.Біляшівський, М.Макаренко, В.Модзалевський, І.Моргілевський, О.Новицький, О.Федоровський, Ф.Ернст¹⁰.

На третьому році навчання студенти КАІ проходили практичні заняття. Їх обов'язком була організація експозиції музею старожитностей на основі археологічних знахідок, здобутих під час практики. М.Макаренко, маючи неабиякий досвід археологічних розкопок в Україні¹¹, залучав до них студентів археологічного відділу. Було проведено дослідження Києво-Печерської лаври, Спасо-Преображенського собору та Єлецького монастиря у Чернігові, гори Дитинки в Києві, пам'яток часів Русі. Під керівництвом М.Біляшівського та І.Моргілевського студенти КАІ досліджували пам'ятки давньоруської культури в компаративному порівнянні з античним будівництвом у Греції та Передній Азії¹². Професор Д.Багалій поклав початок систематичному науковому вивченню історії Слобожанщини. Інші викладачі Київського археологічного інституту відзначилися своєю активністю у створенні музею старожитностей, залучали студентів до розвідок та досліджень. Для отримання звання вченого археолога чи архівіста слухачам останнього курсу необхідно було захистити дисертацію перед радою КАІ. Якщо диплом захищено не було, вони отримували звання члена-співробітника інституту¹³.

Реформа 1920 р. ініціювала докорінні зміни в освітньо-викладацькій системі, що безпосередньо відобразилися на діяльності київських закладів вищої освіти. Народний комісар Г.Гринько змінив пріоритетні напрями в навчанні, поставивши на перше місце практичну і самостійну роботи студентів. Влада була націлена на підготовку кваліфікованих кадрів для «народного господарства», тому гуманітарна сфера відходила на другий план¹⁴. Усе ж викладання історії, у тому числі археології, здійснювалося з невеликою кількістю годин. Із 1 червня 1921 р. за наказом губпрофосу на місце ректора КАІ було призначено М.Гулю, затверджено новий статут інституту. До його основних завдань входило вивчення й дослідження української культури (починаючи з археологічних пам'яток і матеріальної культури та закінчуючи політикою, економікою, наукою), поширення археологічних знань. КАІ функціонував як дослідницька установа. Було створено близько

¹⁰ *Веземоська С.Ж.* Діяльність Ф.Ернста у складі Київського губернського комітету охорони пам'яток мистецтва і старовини 1920–1922 рр. // *Історія України: маловідомі імена, події, факти.* – Вип.28. – К.; Хмельницький; Кам'янець-Подільський, 2004. – С.218–229.

¹¹ ІР НБУ. – Ф.Х. – №17667–17668. – Арк.25.

¹² *Ненашева О.* Архітектурознавчі студії І.В.Моргілевського: теорія запозичень у контексті тоталітарної науки 1920–1930-х рр. // *Сучасні проблеми дослідження, реставрації та збереження культурної спадщини.* – Вип.6. – К., 2009. – С.163–168.

¹³ ІР НБУ. – Ф.ХХІХ. – №529. – Арк.6.

¹⁴ *Оглоблин О.* Споми́ни про Миколу Зерова й Павла Филиповича // *Безсмертні: Збірник спогадів.* – Мюнхен, 1963. – С.214–215.

80 кафедр, особливо популярними стали кафедри, що входили до підвідділу матеріальної (голова – Н.Полонська-Василенко)¹⁵ та духовної (голова – С.Гіляров) культур.

Для студентів археологічного відділу було підготовлено навчальну програму, котра відрізнялася від навчальних планів Петербурзького й Московського археологічних інститутів варіативністю предметів та індивідуальним підходом. На археологічному відділі викладали Н.Полонська-Василенко (історія матеріальної культури, загальна археологія), В.Іваницький (асиріологія), О.Грушевський (історія України), Г.Павлуцький, Ф.Шміт (історія мистецтв), С.Маслов (палеографія), П.Смирнов, Н.Полонська-Василенко (методика археологічних досліджень)¹⁶.

1922-й рік розпочався новими перетвореннями в діяльності Київського археологічного інституту. У листопаді під керівництвом нового ректора С.Маслова було спроектовано оновлену програму викладання, відредаговано статут КАІ. З'явилися обов'язкові дисципліни: теорія і практика елементарного малювання та креслення, фотографування, теоретичне і практичне музезнавство, реставраційна справа, курси генеалогії. На археологічному відділі викладали випускники – Л.Дінцес (трипільська культура), М.Георгієвський (вступ до археології). Тривали практичні заняття під керівництвом В.Базилевича, В.Зуммера, Н.Полонської-Василенко та Ф.Шміта із дослідження Михайлівського, Видубицького монастирів, Кирилівської, Андріївської церков, Києво-Печерської лаври.

Студенти археологічного відділу мали можливість проходити практику в київських музеях: імені Б. та В. Ханенків, Першому державному. КАІ за реформи вищої освіти надавав можливість аспірантам отримати підготовку для роботи в державних установах. Із появою додаткових археологічних курсів слухачі-аспіранти мали змогу підготуватися до самостійних розвідок, археологічних досліджень, вивчали широкий спектр дисциплін, які не викладалися в інших київських інститутах.

Результати діяльності КАІ в першу чергу можна оцінити за внеском у скарбницю української історії, зокрема в археологічну та пам'яткоохоронну роботу, його випускників С.Магури (на Черкащині, 1926 р.; Сумщині, Житомирщині, 1929 р.; участь у Дніпрогесівській експедиції), Л.Дінцеса (розвідки «Трипільська культура та її орнамент», 1919 р.; «Дохристиянські храми Русі в світлі пам'ятників народного мистецтва», 1947 р.), С.Шамрая (вивчення минулого Правобережної України, 1922–1933 рр.; праці «До історії залюднення Степової України у XVIII ст.», 1929 р.; «Київська козаччина 1855 р.», 1928 р.; «Древлянські могили», 1928 р.; з історії Київської сотні Гетьманщини), інших археологів, істориків, мистецтвознавців, пам'яткоохоронців, музейників (у тому числі В.Георгієвського, Н.Гешпелер-Лінки, О.Ізюмова, М.Новицької).

¹⁵ *Верба І.В.* Життя і творчість Н.Д.Полонської-Василенко (1884–1973). – К., 2000. – С.139–141.

¹⁶ *Блокін С.І.* На шляхах інституціоналізації: до соціальної історії гуманітарних наук в Україні ХХ ст. – К., 2009. – С.20.

15 листопада 1922 р. рішенням колеґії Головнопрофосу КАІ надано статус Київських археологічних курсів при науково-дослідній кафедрі мистецтвознавства. Колеґію інституту було скорочено, кафедра залишилася під керівництвом Ф.Шміта. З останнього семестру 1922 р. студентів налічувалося близько 250 осіб¹⁷. Серед них більшість – слухачі археологічних курсів, які продовжували активно працювати в київських, а також чернігівських, ніжинських (під керівництвом В.Ляскоронського, В.Зуммера, П.Смирнова) експедиціях. Навчальною програмою передбачалося вивчення музеєзнавства (Ф.Шміт), музейного законодавства та охорони пам'яток мистецтва і старовини у СРСР (С.Борисенко), історичних пам'яток Києва (В.Зуммер), історії археологічних відкриттів на Близькому Сході (В.Іваницький), нумізматики (В.Ляскоронський)¹⁸, антропології України (А.Носов), історії Східної Європи та культурного життя Київської Русі (В.Пархоменко), античної скульптури (С.Гіляров). За нових реформ установа працювала впродовж одного року. Від серпня 1924 р. за наказом комісії Київського губернського відділу народної освіти археологічні курси було закрито¹⁹, майно інституту конфісковано²⁰.

І.Матяш виокремлює п'ять періодів існування Київського археологічного інституту в 1917–1924 рр. згідно зі змінами в його внутрішній структурі та залежно від перетворень, що їх провадили органи влади: 1) 1899–1910 рр. – підготовчий етап, «протоперіод» (логічно було б його продовжити до 1917–1918 рр., адже ідейні засади КАІ обговорювалися й після 1910 р.); 2) 1916–1918 рр. – підготовчий період науково-організаційних засад створення; 3) жовтень 1918 – липень 1920 рр. – становлення, панування концепції українського архівно-археологічного інституту; 4) липень 1920 – жовтень 1922 рр. – численні спроби державного підпорядкування; 5) листопад 1922 – серпень 1924 рр. – існування інституту як археологічних курсів²¹.

На наш погляд, можна спростити та генералізувати періодизацію діяльності до трьох етапів. «Протоперіод» доцільно опустити, адже стосується він не стільки самого археологічного інституту, скільки проблеми підготовки кадрів, дослідження й охорони пам'яток культури минулого за весь дореволюційний період. А отже він не може розпочинатися лише від 1899 р. В основу періодизації можна покласти провідні моменти ідеології доби, уписавши КАІ в контекст Української революції 1917–1921 рр. Тоді вимальовуються три складники: 1) час існування утравквістичної російсько-української науки, де останній відводилася допоміжна роль (1917 – весна 1918 рр.; період, коли ідейні засади КАІ визначалися Тимчасовим урядом); 2) КАІ як структура українських гуманітарних наук у часах УНР та Української Держави (весна 1918 – літо 1920 рр.; час формування поняття української археології); 3) період комунізації національної гуманітаристики та підпорядкування КАІ радянській системі (літо 1920 – літо 1924 рр.). Звідси випливає, що

¹⁷ *Базилевич В.* Киевский археологический институт // *Борьба классов.* – 1924. – №1/2. – С.382.

¹⁸ *ІР НБУ.* – Ф.90. – №1. – Арк.1–4.

¹⁹ *Нестуля О.О.* Понад усе ставив істину (Ф.І.Шміт). – С.49.

²⁰ *ІР НБУ.* – Ф.ХХІХ. – №536. – Арк.1.

²¹ *Матяш І.* Перший український осередок фахової підготовки архівістів. – С.72.

найпродуктивнішим етапом існування був саме другий період, який спирався на національну схему історії, ідеологічну незашореність, коли ставка робилася на підготовку вузького фахівця з проблем практичної історії.

Цікаво, що короткотривалі радянсько-російські окупації Києва 1918–1920 рр. серйозно не впливали на у цілому український характер КАІ. Тоді вдалося найбільше розвинути саме історично-допоміжні дисципліни викладання і тримати рівень науково-академічної установи. Ситуація змінилося, коли більшовицька влада в Україні остаточно зміцніла. Радянський період показав незацікавлення нової влади в підготовці фахівців із музейництва, мистецтвознавства, книгознавчої справи та архівознавства, адже ставка робилася на знищення «старого світу» і предметів старовини, із ним пов'язаних.

Київський археологічний інститут відчув на собі часи націоналізації науки. Цікаво, що централістські налаштовані професори університету не були зацікавленими в подібному закладі. Проте для першого етапу інституціоналізації характерна наявність певного паритету між російською й українською професорськими корпораціями.

На першому етапі до роботи з організації інституту долучилися цензор Т.Флоринський, представник правої російської професури М.Бубнов, історіограф-великодержавник В.Іконников, історик церкви з правими політичними поглядами С.Голубев. Серед почесних членів інституту треба назвати групу централістів-росіян – О.Соболевський, П.Веселовський, П.Уварова, В.Щербатов. В.Іконников відмовився від пропозиції Тимчасового уряду взяти на себе організацію археологічного інституту. Натомість тими, хто його розбудовував, стала якраз національно налаштована професура: К.Мельник, В.Данилевич, В.Перетц, М.Василенко, Г.Павлуцький, І.Каманін, В.Кордт, М.Петров, М.Біляшівський. Нейтральну позицію в національному питанні посідав М.Довнар-Запольський (можливо тому, що був білорусом за походженням).

Про український національний характер інституту свідчив його «гімн», котрий зафіксувала у своїх спогадах Н.Полонська-Василенко. У ньому зазначалося, як «два німця» – Ф.Шміт і Ф.Ернст – започаткували українське мистецтвознавство у стінах КАІ:

«Два немца, Шмит и Эрнст,
Открыли семинар.
Один воскликнул: Киев!
Украина! – другой.
Что жизнь разъединяет,
Наука единит!»²².

Якщо на першому етапі викладалися предмети, що стосувалися історії Росії, то після березня 1918 р. у програмах превалювала історія України та українознавчі спеціалізовані курси. Фактично тоді КАІ став КУАІ, або Київським українським археологічним інститутом, адже за часів УНР

²² Цит. за: Полонська-Василенко Н. Спогади. – С.331.

підкреслювався його національний характер. Поряд з українським університетом він став тією інституцією, яка вплинула на зміну науково-педагогічної парадигми Києва з міста Російської імперії («третьої столиці Росії») до міста-столиці України.

Київський археологічний інститут відіграв роль платформи для співпраці гуманітаріїв поліпрофесійного профілю, які не мали такої можливості в інших науково-освітніх інституціях, де викладали чи працювали перед тим – Університеті св. Володимира, Київській духовній академії або Українській академії наук. У часи економічної кризи КАІ та ВУАН фактично представляли собою єдину структуру, адже перший підпорядковувався мистецтвознавчій секції другої. Відзначимо основні напрями співпраці фахівців-гуманітаріїв на форумі КАІ.

1. Київський археологічний інститут став одним із науково-організаційних проєктів М.Довнара-Запольського, який намагався поза межами офіційного університету розбудувати мережу приватно-комерційних освітніх інституцій (на кшталт комерційного, географічного інститутів, вищих жіночих курсів). Він і став першим ректором КАІ. 1917-й рік давав надії на те, що інститут спроможний утримувати себе матеріально. Проте вже наступний, 1918-й, засвідчив, що приватна ініціатива може розраховувати лише на працю інтелігенції, але не на благодійників, котрих почали утискати нові соціалістичні органи влади: місцеві та імперських центрів. У концепції М.Довнара-Запольського інститут мав стати звичайним вищим навчальним закладом, проте втілити ідею у життя не вдалося. У колі викладачів КАІ опинилися вихідці з університетського історичного семінару М.Довнара-Запольського: Ф.Ернст, В.Зуммер, П.Смирнов, Н.Полонська-Василенко, П.Клименко, котрі не мали можливості проявити свій потенціал у стінах Червоного корпусу.

2. КАІ став місцем, де в повній мірі виявився хист фахівців зі спеціальних історичних дисциплін з історико-філологічного факультету Університету св. Володимира та Київської духовної академії. Археологічний інститут перетворився на, до певної міри, філію університету. Тут викладали найталановитіші представники прогресивної професури, які мали сентимент до «українського питання» й були фахівцями із теорії мистецтва, архівістики, книгознавства, практичної етнографії, археології тощо. Професорами та приват-доцентами Київського університету були співробітники КАІ М.Василенко, В.Данилевич, Г.Павлуцький, П.Тутківський, університетський бібліотекар В.Кордт, С.Маслов, ніжинський професор Г.Максимович, професори КДА В.Завітневич, М.Петров.

3. Київський археологічний інститут став місцем роботи представників документалістської школи В.Антоновича. Причому саме тих істориків, котрі міцно стояли на позиціях національної історіографії: О.Левицький, В.Ляскоронський, І.Каманін, М.Біляшівський, А.Синявський, Ю.Сіцінський, В.Данилевич, К.Мельник, Л.Добровольський, Д.Багалій. І це не було випадковістю, адже ці люди – одностайні в питаннях ставлення до культурних пам'яток минулого як спадщини саме української нації. Крім ВУАН та УНТ

у Києві не було іншої інституції з такою високою концентрацією представників школи В.Антоновича. В.Данилевич виявився одним із найактивніших діячів КАІ, він читав до десятка (чи не найбільше з усіх інших викладачів) різноманітних курсів з історії України, археології та документознавства.

4. З іншого боку, Київський археологічний інститут мав зв'язок із концепціями М.Грушевського та його школою, із представниками київського Українського наукового товариства. В інституті історію України читав рідний брат Михайла Сергійовича – Олександр. Найактивнішим членом студентської корпорації був племінник академіка – С.Шамрай. Викладали товариші М.Грушевського по Київському університету часів молодості – М.Василенко й Л.Добровольський. Обидва були діячами УНТ. Як і знаний фахівець директор Центрального архіву давніх актів І.Каманін. Г.Павлуцький був заступником М.Грушевського по УНТ, допомагав у співредагуванні його «Записок». В інституті викладав геолог, а також палеоісторик академік П.Тутківський – найближчий колега М.Грушевського по ВУАН, який виступав у всіх конфліктах в академії на боці останнього. З інститутом пов'язана біографія О.Новицького – дослідника малярської спадщини Т.Шевченка, мистецтвознавця з Петербурга, який, приїхавши до Києва, жив у садибі М.Грушевського на вул. Паньківській і був висунутий в академіки ВУАН з його подачі. Власне вся школа В.Антоновича в 1920-х рр. перебувала вже під впливом М.Грушевського, і її представників також можна вважати «агентами впливу» історика на цю установу. Безперечно, українізація археологічно-го інституту опосередковано була також пов'язана зі М.Грушевським.

5. КАІ – один із наукових форумів, де постало українське мистецтвознавство. Можна стверджувати, що саме історія мистецтва та мистецтвознавство поряд з архівно-книгознавчим спектром досліджень стали головним напрямом діяльності інституту. З усіх визначних творців національного мистецтвознавства з Київським археологічним інститутом не були пов'язані лише К.Широцький і В.Щербаківський. Натомість тут працювали Ф.Шміт, Г.Лукомський, І.Моргілевський, Ф.Ернст, В.Базилевич, В.Зуммер, Г.Павлуцький, Д.Щербаківський, О.Новицький, С.Гіляров. Найпотужнішим був історико-архітектурний напрям, представлений Г.Павлуцьким, Ф.Ернстом і Г.Лукомським. У КАІ було сконцентровано мистецтвознавців більше, ніж в університеті й мистецтвознавчій секції ВУАН. В.Зуммер став першим дослідником мистецької спадщини М.Врубеля в Києві. Д.Щербаківський заклав підвалини дослідів над малярством періоду козацької держави. Ф.Ернст поряд зі Д.Щербаківським і В.Зуммером започаткував мистецтвознавче вивчення українського живопису ХІХ ст. Не знайшла, на жаль, свого подальшого розвитку через суспільно-політичні обставини мистецько-архітектурна концепція Г.Лукомського на архітектуру як елемент естетичного виховання суспільства²³. Його праці 1920-х рр. в еміграції відображали концепції київських часів, коли він викладав у КАІ.

²³ Гирич І. Поет архітектури Георгій Лукомський // Хроніка 2000. – Вип.61/62. – К., 2005. – С.4–12.

Археологічний інститут у Києві став одним із головних центрів, де складалася історико-порівняльна концепція давньоукраїнської культової архітектури І.Моргілевського, званого дослідника архітектури Софійського й Михайлівського соборів князівських часів.

6. У Київському археологічному інституті склався осередок киевознавства. Тут визрівала ідея комплексних мистецтвознавчих досліджень, результатом яких став «Провідник: Київ» (1930 р.) Ф.Ернста й В.Базилевича. Інститут провадив історичні екскурсії визначними місцями міста, які наклалися на концепт майбутнього путівника. Складовою краєзнавчих дослідів стали пізніші студії Д.Щербаківського про реліквії міського самоврядування в Києві (магдебурзького права). У другій половині 1920-х рр. його статті друкувалися в «порайонних збірниках» М.Грушевського («Київ та його околиця в історії та пам'ятках», 1926 р.).

7. У часи ректорування Ф.Шміта КАІ став фактичним центром його візантиністичних історико-архітектурних студій. Саме Ф.Шміт першим почав вивчати Софійський собор на предмет впливів на його архітектуру візантійського мистецтва VI–XI ст.

8. Київський археологічний інститут був у джерел формування музейницької школи доби «розстріляного відродження». Він пов'язав плеяду музейників М.Біляшівського: Д.Щербаківського, В.Козловську, М.Макаренка дореволюційного часу з новою генерацією – П.Кульженко, Н.Геппенер-Лінка, Є.Спаська та ін. Це нове музейництво так само було знищене сталінським режимом, як і літературне покоління 1920-х рр. У КАІ існував постійний контакт із київськими музеями: історичним ім. Т.Шевченка (колишнім художньо-промисловим міським), галереями Ханенків (музей мистецтв) і Терещенків (російського образотворчого мистецтва).

9. Міцні узи пов'язували Київський археологічний інститут із ВУАН. Історики й гуманітарії академії брали участь у реформуванні інституції, яку використовували для підготовки кадрів молодих дослідників. У КАІ викладав А.Кримський (розвивав сходознавчий напрям у мистецтвознавстві). З інститутом був пов'язаний професор Харківського університету й перший голова Історичної секції ВУАН Д.Багалій. Археологічна комісія Всеукраїнської академії наук складалася так само в переважній кількості з викладачів КАІ: Ф.Шміт (голова президії), академік М.Біляшівський (заступник голови), професор Ф.Ернст (секретар), академік М.Василенко, М.Макаренко, Д.Щербаківський, В.Козловська, Г.Павлуцький, А.Середа. Етнографічні предмети викладав голова Етнографічної секції академік А.Лобода.

10. Окремий внесок зробив Київський археологічний інститут у розвиток власне археологічних студій, підготовку фахівців із методів роботи. Викладали тут першорядні фахівці М.Біляшівський, М.Макаренко, Л.Добровольський, В.Козловська, В.Данилевич. Теорію археології читала Н.Полонська-Василенко.

11. Українська архівістика також завдячує Київському археологічному інституту своїм постановням як науково-педагогічна дисципліна. Тут професорували творці ідеї національного архівного фонду часів УНР та

Української Держави О.Грушевський і В.Модзалевський, які очолювали відповідний державний апарат як службовці та водночас були викладачами архівознавства в інституті. Із КАІ були пов'язаними знані директори київських архівів 1920-х рр. (центрального історичного, центрального давніх актів) В.Міяковський та В.Романовський – теоретики архівної справи, джерелознавці. А також ще працював і дореволюційний директор ЦАДА при Університеті св. Володимира І.Каманін.

12. Книгознавство й бібліологія теж розвивалися в Київському археологічному інституту. З установою співпрацювали творець Українського наукового інституту книгознавства Ю.Меженко (Іванов) і знавець рукописної книги С.Маслов.

13. Навіть літературне життя періоду «розстріляного відродження» мало частковий прихисток у Київському археологічному інституту, адже тут викладав один із «п'ятірнього грона» неокласиків – поет, історик літератури, літературознавець П.Филиппович.

Змістовне вивчення внеску професорів, викладачів і випускників Київського археологічного інституту в розвиток вітчизняної гуманітаристики передтоталітарної доби 1920-х рр. попереду.

REFERENCES

1. Bazilevich, V. (1924). Kievskij arkhologicheskij institut. *Borba klassov*, 1/2, 381–382. [in Russian].
2. Bilokin, S.I. (2009). *Na shliakhakh instytutsionalizatsii: do sotsialnoi istorii humanitarnykh nauk v Ukraini XX st.* Kyiv. [in Ukrainian].
3. Homoliako, A. (2011). Rol V.Yu.Danylevycha u stvorenni ta diialnosti Arkheolohichnoho instytutu v Kyievi. *Literatura ta kultura Polissia*, 65, 290–301. [in Ukrainian].
4. Hyrych, I. (2005). Poet arkhitektury Heorhii Lukomskyyi. *Khronika 2000*, 61–62. [in Ukrainian].
5. Hyrych, I. (2012). Diialnist Kyivskoho tovarystva okhorony pamiatok starovyny i mystetstva (1910–1919) ta yoho diiachy. *Ukrainska khudozhnia kultura: istoriia ta suchasni problemy: Zbirnyk naukovykh prats.* Kyiv. [in Ukrainian].
6. Konstanytesku, L. (1995). Tradytsiina arkheohrafiia v kursakh Kyivskoho arkheolohichnoho instytutu. *Materialy yuvileinoi konferentsii, prysviachenoj 150-richchju Kyivskoi arkheohrafičnoi komisii*, 30 (*Problemy edytsiinoi ta kameralnoi arkheohrafi: istoriia, teoriia, metodyka*), 103–122. Kyiv; Sedniv. [in Ukrainian].
7. Matiash, I.B. (1998). Pershyi ukrainskyi osередok fakhovoi pidhotovky arkhivistiv: (do 80-littia Kyiv. arkheol. in-tu). *Kyivska starovyna*, 6, 53–73. [in Ukrainian].
8. Matiash, I.B. (1999). Dzherelna baza istorii arkhivnoi osvity: (Kyivskyi arkheolohichnyi instytut). *Spetsialni haluzi istorychnoi nauky: Zb. na poshanu M.Ya.Varshavchyka: Seriia «Istoriia arkhivnoi spravy: spohady, doslidzhennia, dzherel»*, 2, 81–91. [in Ukrainian].
9. Matiash, I.B. (2001). Arkhivna nauka i osvita v Ukraini 1917–1930 rokiv: *Avtoref. dys. d-ra ist. nauk*: 07.00.06. Kyiv. nats. un-t im. T.Shevchenka, 7–25. [in Ukrainian].
10. Nenasheva, O. (2009). Arkhitekturoznavchi studii I.V.Morhilevskoho: teoriia zapozychen u konteksti totalitarnoi nauky 1920–1930-kh rokiv. *Suchasni problemy doslidzhennia, restavratsii ta zberezhenia kulturnoi spadshchyny*, 6, 163–200. [in Ukrainian].
11. Nestulia, O.O. (1991). Ponad use stavyv istynu (F.I.Shmit). *Represovane kraieznavstvo*, 37–55. Kyiv; Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

12. Ohloblyn, O. (1963). Spomyny pro Mykolu Zerova i Pavla Fylypovycha. *Bezsmertni: Zb. spohadiv*. Miunkhen. [in Ukrainian].
13. Polonska-Vasylenko, N. (2011). *Spohady*. Kyiv. [in Ukrainian].
14. Shcherban, T.O. (2009). Mystetstvoznavtsi Ukrainiskoho naukovohto tovarystva ta yikhni vnesok u nauku, osvitu, kulturu. *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*, 11, 47–55. Kyiv. [in Ukrainian].
15. Spaska, Ye.Yu. (1990). Spohady pro moho naisuvorishoho vchytelia Danyla Shcherbakivskoho. *Nauka i kultura: Ukraina: Shchorichnyk*, 24, 272–286. Kyiv. [in Ukrainian].
16. Stavytska, A. (2012). Kyivskiy arkheolohichnyi instytut yak navchalno-naukova korporatsiia. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy: Zb. nauk. pr.*, 9, 263–267. Kyiv. [in Ukrainian].
17. Ulianovskiy, V.I. (1995). Natalia Dmytrivna Polonska-Vasylenko-Morhun: Storinkamy zhyttiepysu. *Istoriia Ukrainy (Vol.1)*. Kyiv. [in Ukrainian].
18. Verba, I.V. (2000). *Zhyttia i tvorchist N.D.Polonskoi-Vasylenko (1884–1973)*. [in Ukrainian].
19. Verezomska, S.Zh. (2004). Diialnist F.Ernsta u skladi Kyivskoho hubernskoho komitetu okhorony pamiatok mystetstva i starovyny 1920–1922 rr. *Istoriia Ukrainy: malovidomi imena, podii, fakty*, 28, 218–229. Kyiv; Khmelnytskyi; Kamianets-Podilskiy. [in Ukrainian].
20. Yurkova, O. (2009). Mytrofan Dovnar-Zapolskyi ta Donskyi arkheolohichnyi instytut: tochka peretynu. *Arkhivy Ukrainy*, 5 (265), 220–228. [in Ukrainian].

IHOR HYRYCH

Doctor of Historical Sciences (Dr. Hab. in History),
Head of the Department of Source Studies of the New History of Ukraine,
M.Hrushevskiy Institute of Ukrainian Archeography and Source Studies NAS of Ukraine,
(Kyiv, Ukraine), ihor_hyrych@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9999-5620>

ANASTASIIA HORKOVA

Candidate of Historical Sciences (Ph. D. in History),
Scientific Secretary,
Monumentology Centre NAS of Ukraine and USPHCM
(Kyiv, Ukraine), Anas7asik@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7306-4000>

KYIV ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE (1917–1924) AS A MULTIDISCIPLINARY PLATFORM FOR COOPERATION OF HUMANITARIANS-SCIENTISTS OF KYIV

Abstract. Purpose of the study. *To illuminate the prerequisites of the formation and the main milestones of the Kyiv Archaeological Institute, to reveal its role as a multidisciplinary platform for cooperation between Kyiv's humanities and scientists, to identify the contribution of educators and students of the Institute to historical and archaeological science, monumentology and archives, museology, art history etc., based on the analysis of a wide range of archival sources and published materials. The methodological foundations of the study are based on the principles of historicism, a scientific objectivity and consistency, a dialectical approach to historical phenomena. According to the set goals and objectives, a combination of general scientific, interdisciplinary and special research methods was used. The scientific novelty lies in the fact that the article comprehensively investigated the process of formation of*

*KAI in Kyiv in the period from 1917 to 1924. Unexplored aspects of the development and activity of KAI were identified and rethought from the standpoint of modernity, based on the analysis of archival sources and published materials. It provided an overview of the variety of forms and activities of the institution in the complex of measures for the study, protection and popularization of monuments. The analysis of the achievements of educators and graduates of KAI is carried out. The interrelation of higher educational institutions, scientific institutions of the studied period with the Kyiv archaeological institute is revealed. **In conclusion**, it was stated that KAI has become a scientific and educational institution and a coordination and research center, a platform for cooperation between humanities and scientists, the special historical disciplines have been developed in it. It is highlighted the role of KAI as a scientific forum, where Ukrainian art, Ukrainian archival studies, archaeology, and the documentary school of V. Antonovych were developed. It is noted that the history of art, together with the archival and bibliological spectrum of researches, were the main direction of the institute's scientific activity. The Archaeological Institute in Kyiv was one of the main centers where the historical and comparative concept of the ancient Ukrainian cult architecture of I. Morhilevskyi was formed, as well as a center for the study of Kyiv studies issues of art history. The connection of KAI with the concepts of M. Hrushevskyi and his school, with representatives of the Kyiv Ukrainian Scientific Society is traced. It is noted that the result of the KAI's activity was the formation of a new constellations of specialists, professional archaeologists, historians, archivists, art historians.*

Keywords: *Kyiv Archaeological Institute, humanities, historical disciplines, professors, students.*